

раціонального використання природних ресурсів. Доцільно закріпити положення щодо:

гарантій прав суб'єктів господарювання на доступ до інформації про використання природних ресурсів (екологічної інформації) за умови дотримання правил конфіденційності, передбачених законом;

стимулювання суб'єктів господарювання до здійснення заходів щодо використання вторинних ресурсів;

попередження або скорочення виробництва і негативного впливу відходів, зокрема, від промислової і торгової діяльності;

пріоритет відшкодування екологічної шкоди в натурі перед відшкодуванням у грошовій формі.

На думку деяких науковців одним із шляхів вирішення є підготовка та прийняття Екологічного кодексу України як єдиного комплексного нормативно-правового акту, у якому будуть зосереджені не лише охоронні норми, але й інші, що мають відношення до регулювання раціонального використання природних ресурсів у сфері господарювання.

Вищевказані рекомендації можуть бути використані при підготовці Екологічного кодексу України або доповненні переліку принципів охорони навколишнього природного середовища, які містяться в Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища».

Дослідження правових засад використання природних ресурсів у сфері господарювання потребує комплексного підходу з урахуванням правового, економічного, соціального, технологічного, екологічного та управлінського аспектів.

РОЗВИТОК УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ (XIX – ПОЧАТОК XX СТ.)

О.В. Мартинюк

Трансформація політичної, економічної, соціальної та духовної систем, що відбувається в Україні протягом останніх двох із половиною десятиліть, не оминула і систему вищої юридичної освіти. З метою наближення вітчизняних стандартів вищої освіти до європейських за участю провідних вчених-правознавців була розроблена Концепція вдосконалення правничої (юридичної) освіти для фахової підготовки правника відповідно до європейських стандартів вищої освіти та правничої професії. У цьому зв'язку актуальним уявляється дослідження процесу розвитку університетської юридичної освіти в українських землях Російської імперії у XIX – на початку XX ст., оскільки сучасна вітчизняна правнича освіта є результатом тривалого і неоднозначного процесу її розвитку.

Головними осередками правової освіти й науки в українських землях Російської імперії у XIX – на початку XX ст. були юридичні факультети Харківського (з 1805 р.), Київського (з 1834 р.) та Новоросійського (з 1865 р.) у м. Одесі університетів. Саме XIX століття стало новою епохою розвитку правової освіти в українських землях Російської імперії.

Вся діяльність університетів, зокрема, юридичних факультетів, регулювалась внутрішніми університетськими Статутами 1805 р, 1835 р., 1842 р. (чинний лише для Київського університету Св. Володимира), 1863 р. та 1884 р. За Статутами 1805 р. та 1863 р. університети діяли на принципах автономії, а Статуту 1835 р. і 1884 р. її майже ліквідували. Необхідно відзначити положення статуту 1863 р., згідно з якими на юридичних факультетах університетів мали викладатися такі

предмети: Римське право (історія, догматика, візантійське право); Історія найвизначніших іноземних законодавств, давніх і нових; Цивільне право, судоустрій і судочинство; Кримінальне право, судоустрій і судочинство; Державне право (теорія, державне право найвизначніших іноземних держав; російське державне право); Історія російського права; Історія слов'янських законодавств; Міжнародне право; Поліцейське право (вчення про безпеку або про закони благочиння; вчення про статки або закони упорядкування); Фінансове право (теорія фінансів, російське фінансове право); Церковне законодавство; Політична економія і статистика; Енциклопедія права (енциклопедія юридичних і політичних наук; історія філософії права); Богослов'я догматичне і моральне; Абстрактна і практична філософія; Тлумачення Св. Писання та церковна історія.

Правнича університетська освіта в українських землях Російської імперії бере свій початок з 1805 р., коли розпочав роботу юридичний факультет (тоді – факультет моральних і політичних наук) Харківського імператорського університету. Спочатку факультет налічував сім кафедр, але протягом ХІХ ст. їх кількість збільшилася до тринадцяти. Першим деканом факультету став проф. Й. Шад. Лекція була основною формою навчання, практичні заняття майже не проводилися, конспект був єдиним джерелом отримання юридичних знань, а серед методів навчання домінував догматичний. У дореволюційний період на юридичному факультеті викладали такі професори, як І.Ф. Тимковський, Л. Якоб, Б.О. Рейт, Г.М. Данилович, Т.Ф. Степанов, М.П. Клобуцький, О.В. Куніцин, О.М. Міцкевич, І.В. Платонов, С.В. Пахман, І.П. Сокальський, Г.Ф. Шершеневич, М.П. Чубинський, О.О. Алексєєв та інші. Наприкінці 1865 р. кількість студентів-юристів (323 особи) перевищувала загальну кількість студентів інших спеціальностей (222 особи). Одним із славетних випускників вказаного вишу був академік В. М. Корецький (отримав диплом у 1916 р.).

Навчання на юридичному факультеті Київського університету Св. Володимира розпочалося у 1835 р., коли до Києва з Вільна, Кременця, Харкова та Петербурга прибули професори та викладачі – І. Данилович, О. Міцкевич, К. Неволін, С. Орнатовський, С. Богородський, О. Федотов-Чехівський. Першим деканом юридичного факультету став проф. І.М. Данилович, а у дореформений період було створено 13 кафедр: спершу – енциклопедії права, римського права, історії російського права, цивільного права і процесу, кримінального права і процесу, поліційного права, загальнонародного правознавства, а згодом – історії слов'янських законодавств, фінансового права, політичної економії і статистики, історії найважливіших іноземних законодавств – стародавніх і нових, міжнародного права.

Початок курсу загальної теорії права поклав проф. К.О. Неволін, першим професором римського права був О.М. Міцкевич – рідний брат польського поета А.М. Міцкевича, курс цивільного права і процесу викладав проф. С.М. Орнатовський, а курс кримінального права і процесу – проф. С.І. Богородський. Понад десять років юридичний факультет очолював історик права М.Д. Іванишев (1848 – 1862 рр.). У 1884 р. було затверджено новий університетський Статут, який практично ліквідував університетську автономію й поставив навчальний заклад під суворий контроль царських чиновників. У цей час переважна більшість професорів юридичного факультету були послідовними прихильниками буржуазних реформ, дотримувалися формального аналізу чинного законодавства й дедалі більше заглиблювалися в історію законодавства та своєї науки.

Серед тодішніх професорів Київського університету виокремлювалася постать проф. О.Ф. Кістяківського, який очолював кафедру кримінального права та судоустрою й судочинства. У своїх лекціях учений приділяв значну увагу

висвітленню поглядів прогресивних представників західноєвропейської правової думки – Ш.-Л. Монтеск'є, Ч. Беккарія та ін., критикуючи одночасно чинне російське імперське законодавство. Послідовниками О.Ф. Кістяківського стали професори Ф.І. Леонтович, Л.С. Білогриць-Котляревський, Д.Г. Тальберг.

Неабияким авторитетом серед викладачів і студентів користувався проф. М.Ф. Владимирський-Буданов, що був одним із засновників київської історико-правової школи (школи істориків західно-руського права). Праці вчених школи західноруського права багаті фактичним матеріалом та оригінальними ідеями, мають непересічне значення для створення цілісної картини розвитку українського права. Першим професором, який на юридичному факультеті читав курс історії політичних учень, був О.В. Романович-Славатинський. Кафедру міжнародного права тривалий час очолював проф. В.А. Незабитовський, який висунув та обґрунтував теорію юридичної природи державної території. Значний внесок у розвиток і вивчення цивільно-правових наук у Київському університеті зробили професори К.А. Мітюков, Й.О. Покровський, В.А. Удінцев, В.І. Синайський, В.П. Демченко. Згадані вчені організували Київське юридичне товариство, діяльність якого зближувала вчених-правників із працівниками судів, прокуратури й адвокатури, а юридичний факультет Київського університету вважався одним із кращих щодо підготовки наукових кадрів із римського та цивільного права не лише на теренах Російської імперії, але і за її межами.

У 1865 р. на базі Рішельєвського ліцею у Одесі було створено Новоросійський університет, одним із трьох факультетів якого став юридичний. За перші роки існування кількість студентів юридичного факультету зростала порівняно з іншими, що було зумовлено попитом на юридичних й адміністративних фахівців у державі, яка бурхливо розвивалась. Першим ректором ще до відкриття університету було призначено проф. І.Д. Соколова, який у перші роки існування Новоросійського університету виконував обов'язки декана юридичного факультету (у зв'язку з недостатньою укомплектованістю викладацького складу факультету). Викладання на факультеті здійснювалось на кафедрах: енциклопедії права, історії найважливіших іноземних законодавств, історії руського права, історії слов'янського законодавства (до 1890 р.), державного права, римського права, цивільного права з цивільним судоустроєм та судочинством, торговельного права, кримінального права з кримінальним судоустроєм та судочинством, поліцейського права, фінансового права, міжнародного права, політичної економії та статистики, канонічного (церковного) права. У досліджувану добу на юридичному факультеті Новоросійського університету викладали Д.І. Азаревич (римське право), О.М. Богдановський (кримінальне право та ювенальна юстиція), Є.В. Васьковський (цивільне право), О.І. Загоровський (цивільне право і процес, сімейне право), І.О. Івановський (міжнародне право), В.А. Косинський (політична економія), Ф.І. Леонтович (історія права), Е.Я. Немировський (кримінальне право), В.В. Сокольський (римське право, державне право, історія права), П.П. Цитович (цивільне право), О.Я. Шпаков (історія права, державне право), М.М. Шпилевський (історик права, адміністративне право) та багато інших.

Таким чином, університетська юридична наука і освіта в українських землях Російської імперії у ХІХ – на початку ХХ ст. відзначалася, по-перше, високим, як на той час, рівнем наукової і навчальної діяльності професорсько-викладацького складу; по-друге, саме у вказаний період були створені передумови для формування класичних університетських правничих шкіл.